

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 4, Sayı 9, Temmuz 2017, ss. 25-42.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 4, Issue 9, July 2017, pp. 25-42.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2017.63

Geliş Tarihi/Received: 01.06.2017 Kabul Tarihi/Accepted: 14.07.2017

II. MUSTAFA’NIN İKTİDAR MÜCADELESİ VE 1703 EDİRNE İSYANIYLA TAHTTAN İNDİRİLMESİ*

II. Mustafa’s Consideration of the Consulancy and the Reduction of 1703 Edition

Tahir SEVİNÇ**

Özet: Bu çalışmada II. Mustafa’nın (1695-1703), Köprülü Mehmed Paşa’nın soyundan gelen ve kapısından yetişen veziriazamlarla olan mücadelesi ele alınmıştır. Mücadelede ilmi kimliği ve siyasi gücüyle ön plana çıkan Şeyhülislam Feyzullah Efendi önemli rol oynamıştır. II. Mustafa, kendi döneminde görev yapan veziriazamları dizginlemek için Feyzullah Efendi’ye olağanüstü yetkiler tanıdığından, bu mücadele padişahı temsilen şeyhülislam ve veziriazam arasında meydana gelmiştir. Güç mücadelesine halkın, ilmiye mensupları ve ordunun katılımıyla 1703 Edirne Vakası ortaya çıkmış, bu olay neticesinde II. Mustafa tahttan indirilirken kardeşi III. Ahmed tahta geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Mustafa, Köprülüler, iktidar mücadelesi, 1703 Edirne Vakası

Abstract: In this study, II. Mustafa (1695-1703) was dealt with the struggle with the vizirates coming from the gate of Köprülü Mehmed Pasha. Şeyhülislam Feyzullah Efendi played an important role in the struggle with scientific identity and political power in the struggle. II. Mustafa took place between the shaykh al-Islam and vizieriazam as a representative of this struggle padishah, since he gave extraordinary powers to Feyzullah Efendi to restrain the viziers who served in his period. 1703 Edirne Vakası emerged with the participation of people, lore members and armies. II. Mustafa was sent to the throne, his brother III. Ahmed passed the throne.

Key Words: II. Mustafa, Köprülüler, Power struggle, 1703 Edirne Vakası

Giriş

Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda Türkmen unsurlar, orduya ve diğer kurumlara hâkimken, XV. yüzyıldan itibaren padişah, kendi mutlak otoritesi için *devşirme sistemini* kurumlaştırmıştır.¹ Devşirmeden gelen farklı etnik yapıdaki kişiler, saray ve diğer kurumlarda eğitim gördükten sonra, yetenek ve değerlerine göre görevler almışlardır. Böylece büyük vezirler, paşalar, yerel ve merkezî yönetimdeki kişiler ve ordunun en üst kademesindeki komutanlar devşirme kökenli yöneticilerden meydana gelmiştir. Bu durum zamanla gelenek hâline gelerek devletin bütün kademelerine, devşirme kökenli yöneticiler hâkim hâle gelmiştir. Devşirme sistemi kuruluşundan XVI. yüzyılın sonlarına kadar düzenli olarak işlemiştir. Ancak 1566 yılından sonra devşirme sisteminde çözümler meydana gelmiştir.² Bu tarihten itibaren devşirme kanununun ihlaliyle ordu içerisinde, özellikle kapıkullarında bozulmalar olmuştur.³ İhtiyaç olmadığı hâlde düzensiz şekilde kapıkulu ordusuna yeni üyelerin katılması, devlete

* Bu makale yazarın 1703 Edirne Vakası adlı Yüksek Lisans Tezi çalışması kullanılarak elde edilmiştir.

** (Yrd. Doç. Dr.), Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Batman/Türkiye, e-mail: sevinc.tahir@gmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0003-1814-6748

¹ Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, *D.İ.A.*, X, İstanbul 1994, s. 254-7.

² Rifa’at Ali Abou El-Haj, *1703 The Rebellion And Structure of The Ottoman Politics*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul 1984, s. 7.

³ Özcan, “Devşirme”, s. 256.

altından kalkılmaz bir yük getirmiştir.⁴ Böylece XV. ve XVI. yüzyıllarda gelişmiş ve sultanın mutlak gücünü sağlayan devşirme sistemi, merkezde güçlü sultanların yokluğuyla saray ve hükûmete hâkim hâle gelmiştir. Öyle ki, devşirme sisteminin gereksizliğini gören II. Osman, bunu ortadan kaldırmak isterken hayatından olmuştur.⁵

Osmanlı Devleti'nin genişlemesinin durmasından sonra, kapıkullarına bel bağlamanın bir manası kalmamıştı. Bu durumda eyaletlerde saray ve ordu içinde yetişmiş devşirme unsurlara alternatif potansiyele sahip bulunan vezir ve paşa kapılarından yetişenler, kaynak olarak ortaya çıkmıştır. Halkları Müslüman veya devşirme kökenli olan vezir ve paşa kapılarına XVI. yüzyılın ortalarından itibaren saray tarafından destek verilmeye başlanmıştır; hatta bu kapı halklarının devamlılıklarının sağlanması için has ve zeamet tahsis edilmiş,⁶ böylece tımarlar yeni işlev sahibi ekâbir ve adamlarına verilmeye başlanmıştır.⁷ XVII. yüzyılda devletin denetiminde olan bu toprakların taşradaki valilere tahsis edilmesiyle, Osmanlı valileri kendi kapılarını oluşturmuşlar ve bu durum onlara bir güçlü bir taban sağlamıştır.⁸

XVI. yüzyıldan itibaren paşa ve vezir kapılarında merkezdeki hükûmete benzer bir sistem kurulmuş; her eyaletteki paşanın kapı halkı ve hizmetleri için veziriazamın merkezde kurduğu kapı halkı, bunlar için bir model oluşturmuştur.⁹ Vezir ve paşa kapılarında, merkezde olduğu gibi bir defterdar, subaşı, kethüda, kapıcıbaşı ve kâhya gibi memurlar; bekçi, ibrikçi ve seyis gibi hizmetkârlar; haber getirip götürülen ulaklar ve silahlı kuvvetler yer almıştır.¹⁰ XVI. yüzyıldaki paşa ve vezirlerin kendi kapı halklarını kurma ve oluşturma anlayışı, daha sonraki zamanlarda her eyalet ve sancaktaki beylerbeyi ve sancak beyi için geçerli hâle gelmiştir.¹¹ Öyle ki, sancak beylerinin zengin kapı halklarına sahip olması, onların devlet nezdinde daha çok itibar görmesini sağlamıştır.¹²

Paşa ve vezirlerin kapı halkları, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çözülme sürecindeki devşirme unsurların yerini almaya başlamış; bu kapılardan yetişenlerin çoğu, merkezde ve taşradaki önemli mevkilere getirilmiştir.¹³ Bu durumun neticesinde, saray ve ordudan yetişen devşirme unsurlar, ikinci plana düşmüştür.¹⁴ Böylelikle Osmanlı tahtının sahibi padişahı belirleme sürecinde, devşirme unsurların yerine vezir ve paşa kapıları ön plana çıkmıştır.¹⁵ Bu durum aynı zamanda yönetim sınıfındaki değişim ve dönüşümün de habercisi olmuştur.¹⁶

1683-1703 yılları arasında, merkezdeki İstanbul kaymakamı, rikab kaymakamı, nişancı, veziriazam, yeniçeri ağası, sipahi ağası, cebecibaşı, baş defterdar gibi birçok önemli mevkie tayin edilen 261 kişinin 91'i vezir ve paşa kapılarından gelen adamlardan oluşmuştur. Aynı yıllar arasında eyaletlere vali olarak tayin edilen 404 görevlinin 117'si vezir ve paşa kapılarında yetişmiştir. Vezir ve paşa kapıları kadrolarından yetişenler ve onların aile üyeleri, önceki yüzyılda önemli merkez ve taşra postlarını elde eden saray ve ordudan yetişen yöneticileri

⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 1997, s. 35.

⁵ Mehmet Öz, "İkinci Viyana Seferine kadar 17. Yüzyıl", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, IX, Ankara 2002, s. 719.

⁶ Abuo-El-Haj, *1703 The Rebellion*, s. 89.

⁷ Mehmet Öz, "Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Türkiye Günlüğü*, S. 73, Ankara 2003, s. 152.

⁸ Rıfa'at Ali Abou- El-Haj, *Modern Devletin Doğası (16. yüzyıldan 18. yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu)*, İmge Kitapevi, İstanbul 2000, s. 13.

⁹ Nejat Göyünç, "Tanzimata Kadar Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, C. VI, Ankara 1999, s. 79-84.

¹⁰ H. A. R Gibb and Harold Bowen, *Islamic Society and West*, Cambridge University Press, I, Britain 1967, s. 153.

¹¹ Göyünç, "Tanzimata Kadar Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı", s. 79-84.

¹² Mehmed İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, İstanbul 1999, s. 235.

¹³ Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press, Cambridge 1994, s. 100.

¹⁴ Abuo-El-Haj, *1703 The Rebellion*, s. 89-91.

¹⁵ Abuo-El-Haj, *Modern Devletin Doğası*, s. 81.

¹⁶ Rıfa'at Ali Abou-El-Haj, "The Nature of Ottoman State in The Latter Part of The XVIIth Century", *Berkefte Zur Wiener Zeitschrift für Die Kunde des Morgenlandes*, S. 13, Wien 1985, s. 175.

geride bırakmışlardır.¹⁷ Bu durumda, saray ve askerî gelenekten uzakta, hükûmetin en yüksek kadroları için yönetime asker ve personel sağlama bağlamında önemli bir kayma gerçekleşmiştir.¹⁸

1. II. Mustafa'nın Köprülüler'le Mücadelesi

IV. Mehmed (1647-1687), valide sultanın etkisiyle, iç çekişmeler ve devletin Avrupa devletleri karşısında zor durumda olmasından, sarayda yetişmiş Köprülü Mehmed Paşa'yı¹⁹ 1656'da veziriazamlığa getirmiştir. Veziriazamlığa geldikten sonra, devlet kademelerinde yaptığı tayinler dolayısıyla hakkında şikâyetçi olunmuştur. O da yerini sağlama almak için devlet yönetiminde etkili valide sultandan aldığı idari bir imtiyazla işine ve yaptığı atamalara karışılmamasını sağlamıştır.²⁰

Köprülü Mehmed Paşa veziriazamlığa getirildiğinde iyi yetişmiş bir kapı halkına sahipti. Bu nedenle bu tarihten itibaren onun soyundan gelen ve kapı halkından yetişenler, veziriazamlık makamında kırk yedi yıl kalmışlardır.²¹ Oğullarından Fazıl Ahmed (1661-1676) ve Fazıl Mustafa Paşa (1689-1691), damadı Kara Mustafa Paşa (1676-1683), yeğeni Amcazade Hüseyin Paşa da (1697-1702) yılları arasında Köprülülülerden veziriazam olanlar arasındaydı. Köprülüler'in kapı halkından yetişmiş Kara İbrahim (1684) ve Köprülü Mehmed'in kölesi Abaza Siyavuş Paşa (1687-1688), Fazıl Mustafa Paşa'nın Kâhyası Arabacı Ali Paşa (1691-1692), Kara Mustafa Paşa'nın Kapıcılar Kâhyası Namazcı Ali Paşa veziriazamlığa gelenler arasında yer almışlardı.²²

Köprülü Mehmed Paşa ve diğer Köprülü kapılarından yetişenler, Köprülü ailesi ve onların kapılarından yetişenler, 1695-1697 yılları arasında Şam, Halep ve Rumeli vilayetlerindeki mukataalarla yeterli zenginliğe ulaşmışlardı.²³ Köprülü Mehmed Paşa ve ailesi 1656-1703 yılları arasında politik hayata hâkim olmaya çalıştılar. 1683-1703 yıllarında onların büyüyen gücü IV. Mehmed ve II. Mustafa'nın tahttan indirilmesini,²⁴ II. Ahmed, II. Süleyman ve III. Ahmed'in tahta geçirilmesini sağlamıştır.²⁵

IV. Mehmed, Köprülüler'in iktidara hâkim hâle gelmesiyle güçten ve iktidardan mahrum kaldığından kaptırdığı iktidarını tekrar elde etmenin peşine düşmüştür. Ona bu fırsatı, 1683'te Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'da başarısızlığa uğraması vermiştir.²⁶ Nitekim 1683 Viyana başarısızlığından sonra IV. Mehmed, Kara Mustafa Paşa'yı idamla mal ve eşyalarını müsadere ettirmişti.²⁷

IV. Mehmed'in Köprülüler'le mücadelesi bundan sonra devam etmiştir. 1687'de, Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Fazıl Mustafa Paşa ve kölelerinden Abaza Siyavuş askerî isyanla onu tahttan indirmek istemişlerdi. IV. Mehmed, bunu önlemek için Köprülü Fazıl

¹⁷ Rifa'at Ali-Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703", *Journal of the Amerikan society*, Vol. 94, Amerika 1974, s. 439-40.

¹⁸ Metin Kunt, *The Sultans Servants, The Transformation of The Otoman Provincial Government (1550-1650)*, Columbia University Press, New York 1983, s. 97-9.

¹⁹ Köprülü Mehmed Paşa, Arnavutluk'un Berat Sancağına bağlı Rudnik (Ruznik) Köyünde doğmuş, devşirilerek İstanbul'a getirilmiş ve Enderun'a yerleştirilerek burada yetişmiştir. Bkz. Mücteba İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", *D.İ.A.*, XXVI, Ankara 2002, s. 258.

²⁰ Behçet-i al-Seyyid İbrahim, *Tarih-i Sülale-i Köprülüade*, Sene 1094, Varak 4 (s. 5-6); Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 44.

²¹ Fatma Müge Göçek, *East Encounter: West (France and The Ottoman Empire in the Eighteenth Century)*, Oxford University Press, Washington 1987, s. 133.

²² Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 46-8.

²³ Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 112.

²⁴ Abou-El-Haj, "Vezir and Paşa Households", s. 443-4.

²⁵ Abou-El-Haj, *The Nature Of Ottoman State*, s. 175.

²⁶ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 46.

²⁷ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Belgrad'daki müsaderesi için bkz. BOA, *D.BŞM-MHF*, 4/84, 12 Şaban 1095 (25 Temmuz 1684), Varak 2.

Mustafa Paşa'yı İstanbul Kaymakamlığına getirmek istediye de başarılı olamayarak tahttan indirilmiştir. Yerine 1687 Kasımında II. Süleyman tahta geçirildikten sonra, Köprülü Mehmed Paşa'nın damadı ve kölesi Abaza Siyavuş Paşa da veziriazamlığa getirilmiştir. II. Süleyman'ın tahta geçişiyle, IV. Mehmed'in oğulları Mustafa (II.) ve Ahmed (III.) ile Topkapı Sarayı'ndaki şimşirlik dairesine hapsedilmişlerdir.²⁸

1691'de hasta olan II. Süleyman'ın öleceği belli olduğunda, Köprülüler, IV. Mehmed ve oğullarından birinin (II. Mustafa veya III. Ahmed)²⁹ tahta geçeceği endişesiyle sultanın Edirne'ye götürülmesini ve yeni sultan seçiminin orada yapılmasını Köprülü Fazıl Mustafa'ya öğütlediler. Bunun üzerine, IV. Mehmed'in kardeşi II. Ahmed, biraz daha zayıf bulunduğundan Köprülüler tarafından tahta geçirilmiştir. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa veziriazam olmuş ancak 1691 Salankamen Savaşı'nda şehit düşmüştü. Yerine, Fazıl Mustafa ve Merzifonlu Kara Mustafa'nın kapı halklarından olan Arabacı Ali ve Çalık Ali sırasıyla veziriazam oldular. II. Mustafa'nın tahta geçişine kadar, hâkimiyet Köprülüler'in kapı üyeleri tarafından korundu.³⁰

II. Mustafa'nın 1695 yılında tahta geçişine kadar, merkez ve taşradaki bürokratik kadroların yarısından fazlasını, Köprülüler ve diğer vezir ve paşa kapılarından gelenler doldurdu. II. Mustafa, 1695'ten 1697'ye kadar vezir ve paşa kapılarını da kapsayan Osmanlı devlet yöneticilerinin çeşitli unsurlarını şekillendirmeye çalıştı. Bu amaçla hükûmetin yüksek makamlarındaki kadrolara ordu ve saraydan yetişmiş adamlar yerleştirerek bunları vezir ve paşa kapılarına bağlılıktan kurtarmaya çalıştı. O, paşa ve vezir kapılarından yetişmiş bulunan Sürmeli Ali Paşa'nın yerine veziriazamlığa, sarayda yetişmiş bulunan Elmas Mehmed Paşa'yı getirdi. II. Mustafa, vezir ve paşa kapılarından yetişmiş hazır ve tecrübeli bir kadroya sahip olmasına rağmen, bunların devlet üzerindeki etkisini kırmak için harekete geçti. Elmas Mehmed Paşa, valide sultanın İstanbul ve Edirne seyahatlerinde bulunmuş ve Divan kaleminden yetişmişti; fakat savaş ve idare konusunda deneyimsiz biriydi. II. Mustafa, Elmas Mehmed Paşa'yı ülkedeki en üst makama getirmekle, daha çok kendine itaat edebileceği birini seçmişti.³¹

II. Mustafa, diğer devlet kademelerinde de değişikliğe giderek, vezir ve paşa kapılarının devlet üzerindeki etkisini kırmaya çalışmıştır. 1683'ten itibaren Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşradaki postlarına saray ve ordudan yetişenlerden daha çok, paşa ve vezir kapılarından yetişenler tayin edilmişti. II. Mustafa, iktidarının ilk iki yılında sadece veziriazamdan iktidarı almakla kalmamış, aynı zamanda merkezî yönetimin yüksek postlarına saray ve ordudan yetişmiş adamları getirdi. II. Mustafa ayrıca, Köprülüler'in sahip olduğu mülkleri müsadere ederek onların gücünü kırmaya çalışmıştır. Ancak Köprülüler bu müsadereye engel olmak istemişler, bu münasebetle şehit sadrazam Köprülüzade Mustafa Paşa'nın oğlu Numan ve büyük validesi, şeyhülislamın nezaretine alınmış olan Köprülü Mehmed ve Fazıl Ahmed Paşa'nın vakıflarını, vakıf şartlarına aykırı bir beratla kendi üzerlerine aldırarak yeni vakıflar ihdas etmişlerdi. Buna sebep olarak da kendi vakıflarının Rumeli'de düşman, Anadolu'dakilerin ise Urban ve Ektrat eşkiyasının istilasına uğramasını göstermişlerdi. Ancak Şeyhülislam Fezullah Efendi, yeni vakıf ihdas etmelerini vakıf kurallarına uygun bulmayarak vakıflara el koydurup kayıt altına aldırıştır.³²

Ocak 1695'te tahta geçtiğinde³³ henüz otuzlu yaşlarında olan II. Mustafa, amcaları II. Ahmed ve II. Süleyman'ın aksine haremde kapalı kalmamış, babası IV. Mehmed'in saltanatında kendisini yetiştirmişti. Altı yaşında iken Seyyid Fezullah Efendi, hocalığına tayin edilmiş; o da çocukluğunda hocasının etkisinde kaldığından onu şeyhülislamlığa getirmiş, bir süre sonra da

²⁸ Abdülkadir Özcan, "III. Ahmed", *DİA*, II, İstanbul 1989, 34.

²⁹ Bekir Kütükoğlu, "II. Süleyman", *DİA*, XI, İstanbul 1970, s. 158.

³⁰ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 46-8.

³¹ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, "The Narcissism of Mustafa II. (1695-1703), A Psychohistorical Study", *Studia Islamica*, S. 39-40, Paris 1974, s. 116-7.

³² BOA, *MD*, 106, Evasıt-ı Muharrem 1107 (22-31 Ağustos 1695), s. 243.

³³ C. Zilfi, *The Ottoman Ulema, The Ottoman Ulema in the Post Classical Age (1600-1800)*, USA 1988, s. 215.

onu kendine danışman yapmıştı. İlimiyenin başı olan birinin dinî bürokrasinin dışında kalan alanda danışman yapılması, o dönemdeki politik mücadeleyle ilgiliydi. II. Mustafa, amcaları II. Süleyman ve II. Ahmed döneminden kalan idari yapıya güvenmediği için çocukluğundan beri etkisinde kaldığı hocasını danışmanlığına getirmişti. O, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki gibi savaflara katılarak devleti çöküntüden kurtaracak gerçek bir idareci olduğunu göstermeye çalışmış; bunu kendisine aşıl原因 da hocası Şeyhülislam Feyzullah Efendi olmuştur.³⁴ Ancak Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra hiçbir Osmanlı padişahı, onun temsil ettiği imaja ve güce asla ulaşamamış, çoğu zaman veziriazam ve padişahın arkasındaki gruplar, sultanın gücünü ve karizmasını geride bırakmıştır.³⁵

IV. Murad'tan sonra, II. Mustafa'ya kadar ordunun başında sefere çıkan padişah nerdeyse yok gibiydi. II. Mustafa, kafes veya saraydaki kapalı odalardan birinde yetişmediğinden ordunun başında bizzat sefere çıkmıştı. Onun kendini ispatlamak için giriştiği savaflar,³⁶ devletin 1697 Zenta Yenilgisi'ni almasına neden olmuştur. O, bu yenilgi sonrası halkın tepkilerini yatıştırmak için Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa'yı veziriazamlığa getirmiştir (1697). Amcazade Hüseyin Paşa, beş yıllık sadareti süresince başarılı olmakla kalmayarak, on beş yıldır devam eden savafları 1699 Karlofça Anlaşması'yla sona erdirerek ülkede huzuru sağlamıştır. Amcazade Hüseyin Paşa veziriazam olduktan sonra yüksek makamlardaki görevlileri değiştirmiştir. Önceki Köprülüler döneminde olduğu gibi, atamaların çoğunu vezir ve paşa kapılarından yaparak devlet yönetiminde serbest kalmayı ümit etmiş ancak II. Mustafa, devlet içerisinde yeni bir yapılanmaya girdiği için onun serbest kalmasını, kendi iktidarı için tehlikeli görmüştür. Ona engel olabilmek için de Hocası Feyzullah Efendi'yi yönetimde serbest hâle getirmiştir. Şeyhülislam Feyzullah Efendi ve çevresi, Amcazade Hüseyin'in gücündeki büyümeye denge sağlama amaçlı rol oynamışlardır. Şeyhülislam devlet içerisinde kendini sağlama almak için sultanın politik danışmanlığını tekeline almış ve dinî bürokrasinin en yüksek makamlarını da evlatlarına tahsis etmiştir. Onun devlet idaresine müdahalesi, Amcazade Hüseyin Paşa'nın işini serbest olarak yapmasını engellemiştir. İşini serbest yapma konusunda ümidi kalmayan veziriazam, II. Mustafa'nın yerine saltanata bir alternatif aramaya başlamış ve sultanın kardeşi Şehzade Ahmed'i (III.), tahta yeni aday olarak görmüştür. Amcazade Hüseyin Paşa, bu iş için yeğeni Kiblelizade Ali Bey'i, Şehzade Ahmed'le haremde irtibata geçirmiştir. Bu durumu II. Mustafa'nın öğrenmesi üzerine, Kiblelizade Ali Bey idam edilmiş ve Amcazade Hüseyin'in Kâhyası Şehrizorlu Hasan Paşa da görevinden alınarak sürgün edilmiştir. Daha sonra arkasından idam fermanı gönderildiyse de fermanı getiren Kapıcıbaşı Mübaşir Kara Bayram Ağayı öldürerek saklanmayı başarmıştır.³⁷ II. Mustafa ve şeyhülislamın iktidar mücadeleleri, Amcazade Hüseyin Paşa'nın vârisleri Daltaban Mustafa ve Rami Mehmed Paşa dönemlerinde de devam etmiştir. Daltaban Mustafa Paşa girdiği mücadele sonucunda hayatından olurken Rami Mehmed Paşa, Amcazade Hüseyin Paşa'nın Damadı Söhraplı Ahmed Paşa ve Şehrizorlu Hasan Ağa ile girdiği ilişki sonucunda, Feyzullah Efendi ve II. Mustafa'ya karşı isyan başlatmıştır. Böylece Köprülü ailesinin himayesindeki vezir ve paşa kapıları ve bu kapılardan yetişenler saray ve ordudan sonra, üçüncü unsur olarak gücün merkezinde yer almak için mücadele etmiş, 1703 Edirne Vakası'nın ortaya çıkmasında rol oynamışlardır.³⁸

Feyzullah Efendi şeyhülislam olduğunda, veziriazamlık makamında Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşinin oğlu Amcazade Hüseyin Paşa bulunuyordu.³⁹ Şeyhülislam Feyzullah

³⁴ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 55.

³⁵ Osmanlı padişahının gücünün teorik ve pratik yapısı için bkz. Ahmed Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.- 17. yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 89.

³⁶ Andrew Wheatcroft, *The Ottomans (Dissolving Images)*, Univ. of Strling Scotland, England 1993, s. 38.

³⁷ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme Tahlil ve Metin (1106-1133/1695-1721)*, Doktora Tezi, Marmara Üni.Sosyal Bilimler Enst., Haz.Mehmet Topal, İstanbul 2000, s. 610; Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 56-7.

³⁸ Abou-El-Haj, "Vezir and Paşa Households", s. 445-7.

³⁹ *Osmanlı Sadrazamlarına ait Cetveller (Alaaddin Paşa'dan Baltacı Mehmed Paşa'ya)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, 3622, s. 47; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1106/1688-1704)*, Yayına Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 130.

Efendi, II. Mustafa'nın kendisine tanıdığı idari imtiyaza dayanarak hükûmetin bütün işlerine müdahalede bulunmuştur. Veziriazamın iktidarını engellemede şeyhülislama, Darüssaade Ağası Nezir Ağa yardımcı olmuştur. Bu sırada, Kaptanı Derya Mezamorto Hüseyin Paşa vefat ettiğinden veziriazamın kâhyası, onun rızası olmaksızın kaptanlığı kendisine tevcih ettirmeye çalışmış ve bu teşebbüsünde şeyhülislamdan destek almıştır. Bu davranışa öfkelenen Amcazade Hüseyin Paşa, Kâhyasını azlederek yerine himaye ettiği Şehrizorlu Hasan Ağa'yı getirmiştir. Fakat veziriazamın bu tayinini, II. Mustafa onaylamamıştır. Onun himaye ettiği Çavuşbaşı Murtaza Ağa'yı da görevinden uzaklaştırmıştır. Veziriazam, devlet işlerine şeyhülislama ortak eden II. Mustafa'nın yerine Şehzade (III.) Ahmed'i getirmek için yeğeni Kiblelizade Ali Bey'i bu işle görevlendirmiştir.⁴⁰ Kiblelizade Ali Bey, Harem'deki sultanlardan Şehzade Ahmed (III.) ile gizli ilişki kurmuş olduğundan idam edilmiştir.⁴¹ Bu olaydan sonra, Amcazade Hüseyin'in Kâhyası Şehrizorlu Hasan, görevinden alınarak Şehrizor valiliğine sürgün edilmiş arkasından da idam fermanı gönderilmiştir.⁴²

Yeğenin idamından korkan ve hastalanan Amcazade Hüseyin Paşa emekliliğini istemiş⁴³ ve sadareten çekilerek Silivri'deki çiftliğinde oturmaya başlamıştır.⁴⁴ Onun istifasından sonra şeyhülislam, kendisine hep sadık kalacağını düşünerek Daltaban Mustafa Paşa'yı 9 Temmuz 1702'de de veziriazamlığa getirmiştir.⁴⁵ Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın kapısından yetişmiş Kara İbrahim Paşa'nın iç mehterliğinden yetişen Daltaban Mustafa Paşa, 1699 Karlofça ve 1700 anlaşmalarına karşı olduğu için on yıl merkezden uzak tutulmuştu.⁴⁶ O, veziriazam oluncaya kadar yeniçeri ağalığı ve Diyarbekir valiliğinde bulunmuş, Bosna hududundaki Puçitel Palangası'na sürgün edilmişti.⁴⁷

Daltaban Mustafa Paşa'nın veziriazam olduktan sonra serbest hareket etmesine müsaade edilmemiş ve yaptığı bazı tayinler padişah tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum onun nüfuzunu kırmış, o da şeyhülislamın her dediğini yapmak zorunda kalmıştır.⁴⁸ Şeyhülislamın kabul edilemez tahakkümünden usanan Daltaban Mustafa Paşa, II. Mustafa'yı tedirgin edecek zor bir meseleyi ortaya atarak şeyhülislamın nüfuzunu kırmayı düşünmüş⁴⁹ ve 1699-1700 anlaşmalarını bozmak için Kırım Hanı'na ve Tatar komutanlarına haber gönderip Rusya'ya sefer açacağını, orduyu Bender'de topladıktan sonra Lehistan üzerine yürüyeceğini bildirmiştir. Olayı yakından izleyen Rusya'nın İstanbul Sefiri P. A. Tolstoy, Osmanlı hükûmetine bildirmiştir.⁵⁰ Şeyhülislam, bu olayın sorumlusu olarak veziriazamı göstermiştir. Devlet Giray Han da kendisini veziriazamın kıskırttığını söylemesi üzerine,⁵¹ Daltaban Mustafa Paşa ve Kethüdası İbrahim Ağa idam edilerek, nakit parası ve taşra hazinesinde bulunan eşyaları müsadere edilerek Enderun Hazinesine gönderilmiştir.⁵²

Onun idamından sonra Ramî Mehmed Paşa, 28 Ocak 1703 tarihinde veziriazamlığa getirilmiştir.⁵³ Ramî Mehmed Paşa, 1697 Zenta mağlubiyetinden sonra Veziriazam Amcazade

⁴⁰ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 57.

⁴¹ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 515, 546.

⁴² Şehrizorlu Hasan Paşa'nın sürgünü için bkz. BOA, *MAD*, 4709, 12 Rebiyülahir 1114 (5 Eylül 1702), s. 3.

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII, Ankara 1995, s. 16.

⁴⁴ BOA, *MAD*, 4709, 12 Rebiyülahir 1114 (5 Eylül 1702), s. 3; *Anonim Osmanlı*, s. 163.

⁴⁵ *Osmanlı Sadrazamlarına Dair Cetveller*, s. 47; Ratip Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi 1300-1994*, Acar Matbaacılık, İstanbul 1995, s. 74.

⁴⁶ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 58, 96.

⁴⁷ Tahir Sevinç, "Fezullah Efendi ve Edirne Vakası", *Erzurumlu Feyzullah Efendi Sempozyumu (31 Ekim-02 Kasım 2014 Erzurum) Tebliğler*, Erzurum 2014, s. 156.

⁴⁸ Mahmud Celaleddin, *Ravzatü'l-Kâmilin (şerh-i şefikname)*, İstanbul 1290, s. 17.

⁴⁹ Hrand D. Andreasyan, "Balatlı Georğa göre Edirne Vakası", *Tarih Dergisi*, XI, İstanbul 1969, s. 59.

⁵⁰ V. E. Şutoy, "Osmanlı Devleti'nin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu", *Belleten*, S. 207-8, Ankara 1989, s. 914.

⁵¹ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 562-3.

⁵² BOA, *D.BŞM-MHF*, 10/6, 1114 (1702-1703).

⁵³ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 562-3.

Hüseyin Paşa'nın oluruyla ikinci defa 25 Eylül 1697'da reisülküttap olmuştu.⁵⁴ Rami Mehmed Efendi, 1698'de askerî ve diplomatik toplantılardaki kanun ve bilgisi nedeniyle Karlofça'daki görüşmelere katılmış,⁵⁵ Osmanlı Devleti'nin lehine olabilecek bir anlaşmayı imzaladığından, veziriazam devlet işlerini ona emanet etmişti.⁵⁶ Daltaban Mustafa Paşa, veziriazam olunca nüfuz ve şöhretinden dolayı onu kıskanarak azil ve sürgün etmeyi düşünmüş fakat padişah ve şeyhülislamın desteğiyle Rami Efendi kubbe vezirliğine getirilmişti.⁵⁷ Onun kubbe vezirliğine getirilmesi, Daltaban Paşa ile şeyhülislamın arasını açmıştır. Daltaban Mustafa Paşa, şeyhülislamdan intikam alayım derken idam edilmiştir. Onun idamından sonra Rami Mehmed Paşa, şeyhülislamın tavsiyesiyle veziriazam olmuştur.⁵⁸ Rami Mehmed Paşa'nın, 1703 yılında veziriazamlığa getirilmesiyle 1774 yılına kadar veziriazamlar kalem ehli olanlardan seçilmiştir.⁵⁹ Paşa, yedi ay kadar sadaret makamında kalmıştır.⁶⁰ II. Mustafa, kendi aleyhine bir güç oluşumunu engellemek için ona sadaret mührünü verirken şeyhülislamın tavsiyesi ile hareket etmesi gerektiğini, aksi takdirde bundan sorumlu olacağını söylemiştir.⁶¹

1699 Karlofça Anlaşması'ndan önce Rami Mehmed ve Feyzullah Efendi devletin ihtiyacı konusunda aynı görüşleri paylaşıyordu. Ancak 1701'den sonra Feyzullah Efendi ülkenin geleceği konusunda daha fazlasını görememiş, idare işini sadece oğullarının ve kendisinin doymak bilmez zenginliği için yapmıştır.⁶²

Daltaban Mustafa Paşa'nın akıbeti yüzünden şeyhülislamın her dileğini yerine getirirken bazı tedbirler alan Rami Mehmed Paşa, şehirde yetişmiş biri olarak görünüşte duruma önem vermezken, İkinci Vezir Damad Moralı Hasan Paşa⁶³ ile işbirliği yapmaktan geri durmamıştır. Moralı Hasan Paşa'nın veziriazamlık sırası dört kez geldiği hâlde, Feyzullah Efendi bunu engellemiştir.⁶⁴ Şeyhülislama ve yakın çevresine karşı bir araya gelen Rami Mehmed ve Damad Moralı Hasan Paşa'ya harekete geçme fırsatını, 1703 Gürcistan Seferi'ne gönderilen 200 kadar cebecinin sefere gitmek istememeleri vermiştir. Onlar bu isyanı hızlandırmak ve yönlendirmek için, eski Surre Emni Boşnak İbrahim Ağa'yı cebecibaşılık rütbesiyle İstanbul'a göndermişlerdir.⁶⁵

2. Edirne Vakası'na Yol Açan Sebepler

Feyzullah Efendi ikinci defa şeyhülislam olduktan sonra, ciddi miktarda servet yığmış ve devletin en önemli makamlarını henüz çocuk yaştaki erkek evlatlarına tevcih etmişti.⁶⁶ II. Mustafa'nın dokuz buçuk yıllık saltanatı süresince daha hariç derecesine⁶⁷ yükselmemiş olan çocuklarını, 50-60 yılda ancak alınabilecek ilmî makamlara getirtmiş⁶⁸ hatta şeyhülisamlık

⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV /II, Ankara 19995, s. 263-4.

⁵⁵ Rifa'at Ali Abou-El Haj, *The Reisülküttab And Ottoman Diplomacy At Karlowitz*, Princeton University, Princeton 1963, s. 53.

⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, II, s. 264.

⁵⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, II, s. 264.

⁵⁸ BOA, MAD, 4709, 7 Ramazan 1114 (25 Ocak 1703), s. 3; Silahdar, *Nusretnâme*, s. 563.

⁵⁹ Norman Itzkowitz, "Eighteen Century Otoman Realities", S. 16-17, *Studia Islamica*, Paris 1962, s. 88-9.

⁶⁰ Halil İnalçık, "Reisülküttab", *İA*, IX, İstanbul 1964, s. 671.

⁶¹ Silahdar, *Nusretnâme*, s. 563.

⁶² Meservey, *An Ottoman Şeyhülislam*, s. 151.

⁶³ Mora'da doğmuş bulunan *Hasan Paşa*, II. Mustafa ile III. Ahmed'in dul kız kardeşleri olan Hatice Sultan ile 1102'de evlenerek onlara damat olmuştur. Bkz. F. T.H Dujkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions In Edirne*, Belgium 1977, s. 97.; Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, çev.Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, II, İstanbul 1999, s. 1018-9.

⁶⁴ Meservey, *An Ottoman Şeyhülislam*, s. 151.

⁶⁵ Boşnak İbrahim Ağa, Rami Mehmed Paşa'nın vezirliğindeki kapısından yetişmiştir. Bkz. Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 98. Ayrıca bkz. Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 570.

⁶⁶ A. D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, Nadir Kitap, İstanbul 1998, s. 115.

⁶⁷ Hariç medreseleri, çalışan müderrislerin gündelik 50 akçe yevmiye aldıkları medreselerdi. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1962, s. 11.

⁶⁸ Silahdar, *Nusretnâme*, s.577; Evan Brown, *The Isolationist Stance of the Ottoman Empire 1700-1711*, s. 106.

makamını dahi irsen evladına temine çalışarak 23 Şubat 1701'de bir ferman bile sâdir ettirmişti.⁶⁹

II. Mustafa, 1699 Karlofça ve 1700 anlaşmalarındaki maddelerin çözümü için kısa bir süreliğine Edirne'ye gitmişti. Fakat Edirne'ye gittikten sonra, padişahın haremi ile birlikte diğer devlet erkânı da Edirne'ye yerleşmişti (Nisan-Mayıs 1702).⁷⁰ Diplomatik gerekçelerle hükümet üyeleriyle Edirne'ye yerleşen II. Mustafa, babası IV. Mehmed gibi Edirne'ye yakın olan Çatalca ve Yenibosna'daki avlaklarda, yüksek meblağlarla av partileri vermeye başlamış,⁷¹ hatta askerlere 1698-1703 yılları arasında yapması gereken ödemeleri yapmayıp kızlarından üçü için gösterişli bir şekilde evlenme hazırlığı içerisine girmiştir.⁷² Padişahın uzun süreli olarak Edirne'ye yerleşmesi İstanbul halkını ekonomik olarak zora sokmuş, İstanbul'daki tüccar ve esnaf kesimi, hükümet ve saray memurlarının harcamalarından mahrum kalmışlardı.⁷³

Padişahın Edirne'ye yerleşmesi, aynı zamanda payitahtın Edirne'ye taşınması anlamını taşımaktaydı. Bu durum İstanbul'daki devlet adamları ve askerler arasında bir küskünlük, kırgınlık ve İstanbul ile Edirne arasında bir payitahtlık mücadelesini ortaya çıkardı. XVI. yüzyılda devletin yapısını daha iyi tanıyan hükümdarlar, devletin birliğini zedelememek için ikinci bir hükümet merkezi teşkil etmemişler, Edirne'yi çok sevmelerine rağmen İstanbul'u da ihmal etmemişlerdi.⁷⁴

3. Gürcistan Seferi ve İsyanın Ortaya Çıkışı

Tavat denilen Gürcü prensleri, Osmanlı Devleti himayesinde oldukları hâlde vergilerini vermeyip sınırdaki askerlere zarar vermeye başlamışlardı. Hükümet, Çıldır beylerbeyini bu meseleyi halletmek için gönderdiyse de başarılı olamamış, Gürcüler ve Abazalar Müslüman halkı yağmalayıp kendilerini de esir etmişlerdi.⁷⁵ Bunun üzerine hükümet, Gürcistan'daki Mingrel ve Goriel halkının nüfusunu azaltıp prenslikten çıkardıktan sonra bölgeyi veziriazama malikâne olarak vermişti.⁷⁶ Ancak Göril halkı, buna engel olmak isteyince Kandiyeli Valisi Köse Halil Paşa Gürcistan seferine gönderildi.⁷⁷ 18 Temmuz 1703'te turnacıbaşı komutasında dört oda yeniçeri ve iki yüz cebeci askeri, donanmayla Gürcistan'a sevk edilirken,⁷⁸ yaklaşık 300 akçe tutan ulûfeleri verilmeden sefere gitmeyeceklerini açıkladılar. Cebecibaşı ve cebeciler kâhyası da onların taleplerini desteklemiş, İstanbul Kaymakamı Yusuf Paşa Edirne'de bulunan hükümete durumu bildirmişti. Veziriazam Rami Mehmed Paşa, Köprülüzade Abdullah Paşa'yı⁷⁹ yeni kaymakam olarak göreve getirmiş ancak cebeciler ikinci defa ayaklanmışlardı.⁸⁰ Cebecibaşı isyan bayrağını açmış bulunan cebecilere dönmeleri için adamlar gönderdi ise de söz dinletememiş ve durumu Kaymakam Köprülüzade Abdullah Paşa'ya bildirmiştir.⁸¹ İstanbul kaymakamı, sekbanbaşı ve cebecibaşı ile görüşüp cebecilerin birikmiş maaşlarını verip

⁶⁹ Sarı Mehmed Paşa, *Zübdetül-Vekaiyat*, s. 721-2.

⁷⁰ *Anonim Osmanlı*, s.145; Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 4-19.

⁷¹ BOA, MAD, 3798, s. 4.

⁷² R. A. Abou-El-Haj, "The Narcissism of Mustafa II 1695-1703 A Psychohistorical Study", *Studia Islamica*, Sa. 39-40, 1974 Paris, s. 124.

⁷³ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 19.

⁷⁴ Zeynep Tarım Ertuğ, "Edirne'de yapılan son cülus töreni", *Edirne Serhatteki Payitaht*, İstanbul 1998, s. 165.

⁷⁵ *Anonim Osmanlı*, s. 212.

⁷⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 21.

⁷⁷ BOA, MD, 114, Evahir-i Şevval 1114 (9-18 Mart 1703), s. 49.

⁷⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 22-3.

⁷⁹ *Köprülüzade Kaymakam Abdullah Paşa*, 1691 Salankamen Savaşı'nda öldürülen Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın oğludur, bkz. Kantemir, II, s.1012.; Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 31.

⁸⁰ Cebecilerin bu ikinci ayaklanmasından sonra, Gürcü seferinden vazgeçilerek sefer için Erzurum'a gönderilen cephanenin tekrar gönderilmesi Erzurum Valisi Halil Paşa'ya bildirilmiştir. Bkz. BOA, MD, 113, Evahir-i Muharrem 1115, s.41.; *Anonim Osmanlı*, s. 227-8.

⁸¹ Müminzade Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera (Tahlil ve metin)*, yay. haz. Mesut Aydın, Ankara 2003, s. 57-9.

Gürcistan seferine göndermeyi uygun bularak durumu Edirne'de bulunan hükûmete bildirdi.⁸² Yapılan soruşturmada Cebecibaşı Hasan Ağa'nın cebecilerin iki kıta ulûfesini zimmetine geçirdiği ortay çıktı.⁸³ Hasan Ağa görevden alınarak yerine Boşnak Sarı İbrahim Ağa getirildi.⁸⁴ Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin tahakkümünden kurtulmak isteyen Rami Mehmed Paşa'nın cebecibaşılık göreviyle İstanbul'a gönderdiği Boşnak İbrahim Ağa, cebecilerin çıkardığı isyanı daha da büyüterek şeyhülislamın katlini, II. Mustafa'nın tahttan indirilmesini sağladı.⁸⁵

Yeni Odalar önündeki Et Meydanı'na⁸⁶ gelen cebeciler daha buraya varmadan yeniçeriler bu kapıyı kapatmışlardı. Kapı önünde toplanan cebecilere 5-10 bin kişilik bir kalabalığın katılımıyla şehirde *ulemanın* ayaklandığı haberi yayıldı ve İstanbul halkı ayaklananlara katıldı.⁸⁷ İsyanın büyümesiyle İstanbul'daki devletin ileri gelenleri saraya çağırıldı. Çağrılanlardan, şeyhülislamın damadı İstanbul Kadısı Seyyid Mahmut Efendi, Kaymakam Abdullah Paşa ile araları bozuk olduğundan toplantıya katılmadı.⁸⁸ Muhzırağa Hapishanesi'nden serbest bırakılan mahkûmlar soygunculuk olaylarına katılarak⁸⁹ İstanbul kaymakamı ve diğer görevlilerin bulunduğu Saray-ı Hümayun'a doğru yola çıktılar. Bu sırada saraya girmek üzere gelen Sekbanbaşı Murtaza'yi⁹⁰ yakalayan isyancı cebeciler onu öldürmüşlerdir.⁹¹

İstanbul kaymakamının, isyancılara karşı önlem almak için topladığı ilmiye mensupları yanı sıra Sancak-ı Şerif çıkacak diye bekleyen Eyüp, Kasımpaşa, Beyoğlu, Tophane, Cihangir, Fındıklı, Beşiktaş ve Sarıyer'den Hisar'a kadar olan yerlerle Anadolu Yakasındaki halk İstanbul'a gelerek Et Meydanı'nda, ulema mensuplarının yanında isyancı saflarına katılmışlardı.⁹²

3.1. İsyancıların Devlet Kademelerine Atamalar Yapmaları

Cebeciler ve diğer asiler, Edirne'deki hükûmet üyelerine rağmen 22 Temmuz 1703 günü Edirne'deki hükûmet mensuplarının yerine kendi adamlarını getirdiler. İsyancılar daha önce iki defa Rumeli kazaskerliğinde bulunmuş ve 1701'de görevinden alınmış Paşmakçızade Seyyid Ali Efendi'yi⁹³ Feyzullah Efendi'nin yerine şeyhülislamlık görevine seçtiler. Ulemadan Seyfizade İbrahim Efendi de kendisini nakibüleşraflık makamına getirtti.⁹⁴ Daha önce İstanbul kadısı iken bir süre önce bilgisizlik töhmetiyle görevinden alınan Tefkizade Mehmed Efendi'yi⁹⁵ Rumeli kazaskerliğine getirdiler.⁹⁶ Eski İstanbul Kadısı Abdurrahman Yahya Efendi⁹⁷ de kendisini Anadolu kazaskerliğine seçti.⁹⁸ Beyler Hocası namıyla şöhret bulan

⁸² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi.*, IV/ I, s. 23.

⁸³ BOA, MAD, 10149, 7 Muharrem 1115 (23 Mayıs 1703) s. 3.

⁸⁴ BOA, MD, 114, Evail-i Muharrem 1115 (17-26 Mayıs 1703), s. 147.

⁸⁵ Abdülkadir Özcan, "Edirne Vakası", *DİA.*, X, İstanbul 1994, s. 445.

⁸⁶ Et Meydanı için bkz. Abdülkadir Özcan, "Etmeydanı", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 497-8.

⁸⁷ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 37.

⁸⁸ Müminzade Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera (Tahlil ve metin)*, yay. haz. Mesut Aydın, Ankara 2003, s. 59.

⁸⁹ Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 61. Özcan, "Edirne Vakası", s. 445.

⁹⁰ Andreasyan, "Balath Georga göre Edirne Vakası" s. 51.

⁹¹ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 21-2.

⁹² Andreasyan, "Balath Georga göre Edirne Vakası", s. 52.

⁹³ Mevaliden Paşmakçızade Mehmed Efendi'nin oğluydu. Bkz. Celaleddin, *Ravzatü'l-Kâmilin (şerh-i şefikname)*, s. 113.

⁹⁴ *Seyfizade Seyyid İbrahim Efendi*, Sultan İbrahim devri ulemasından, Seyfullah Efendi'nin oğluydu. Bkz. Celaleddin, *Ravzatü'l-Kâmilin (şerh-i şefikname)*, s. 117.

⁹⁵ *Tefkizade Mehmed Efendi*, Sultan İbrahim devri ulemasından Tefkizade Ahmed Efendi'nin oğluydu. Bkz. Celaleddin, *Ravzatü'l-Kâmilin (şerh-i şefikname)*, s. 114.

⁹⁶ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 27.

⁹⁷ *Deli Yahya Efendi*, Sultan IV. Mehmed devrinde ulemadan Abdülrahimzade Mehmed Efendi'nin oğluydu Bkz. Celaleddin, *Ravzatü'l-Kâmilin (şerh-i şefikname)*, s. 115.

⁹⁸ Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 45-6.

Ahmed Efendi ise kendisini Seyyid Mahmut Efendi'nin yerine İstanbul kadılığına seçti.⁹⁹ Amcazade Hüseyin'in kethüdası olup II. Mustafa hükûmetine karşı haremdeki şehzadelerle temasa geçen Şehrizorlu Hasan da isyancıların arasına karıştı.¹⁰⁰ Bin kadar bostancı askeri de Has Bahçe'den çıkararak Et Meydanı'na gelip buradaki isyancı kalabalığına katıldı.¹⁰¹

İsyanda söz sahibi olmak için Et Meydanı'na gelen Karakaş Mustafa, asilerin başına geçti.¹⁰² Uzunçarşılı başında Atik İbrahim Paşa Camii'nde kayyumluk eden *Lâdikli Deli Emir Mustafa* ise Orta Camii'ne toplanan isyancıları daha da azdırmak için oradaki seyid takımına karışarak onların üzerinde söz sahibi oldu. Ayrıca, söz sahibi ve karışıklık çıkarmada usta olan ve Büyük Çekmece'de oturan *Durican Ahmed* de isyancıların arasında yer aldı.¹⁰³

23 Temmuz 1703 Cuma günü, ulema mensupları ve isyancı önde gelenleri Orta Cami'de şeyhülislam ve evlatlarının görevlerinden azilleri ve II. Mustafa'nın İstanbul'a dönmesi için bir yazı yazarken¹⁰⁴ padişahın değiştirilmesi meselesini sonraya bırakmışlardı.¹⁰⁵ Ulema mensupları, ocak ağaları ve esnafın ileri gelenleri, bu yazının altına isimlerini yazarak imza attılar.¹⁰⁶ İstek ve şikâyetlerin II. Mustafa'ya sunulması için eski Mısır Kadısı Türk Hasan Efendi,¹⁰⁷ eski Filibe Kadısı Galat Şaban Efendi, Sultan Selim Camii Vaizi İszade Ömer Efendi,¹⁰⁸ Sultan Bayezid Camii Vaizi Taşçızade Mustafa Efendi ile yeniçeri, topçu, cebeci, sipahi, silahdar, bostancı ve çarşı esnafından ikişer aday seçildikten sonra, Edirne'ye gönderildiler (21 Temmuz 1703).¹⁰⁹

İstanbul'da olaylar bu şekilde gelişirken, Edirne'de bulunan II. Mustafa gelişmelerden habersiz babası IV. Mehmed gibi zamanını av partileriyle geçirirken, kızlarından Ayşe, Safiye ve Emine sultanı, henüz yedişer, sekizer yaşlarında oldukları hâlde,¹¹⁰ Köprülüzade Numan,¹¹¹ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Ali Paşa ve Silahtar Çorlulu Ali Paşa'yla nişanlayıp yeni saraylar inşa ettirmekle meşguldü.¹¹²

Paşmakçızade Ali Efendi, bu ayaklanmanın sonuna pek güvenmediğinden hastalığını öne sürüp bu durumdan kurtulmaya çalıştı. İsyancılar da, şeyhülislamlık makamına İmam Mehmed Efendi'yi seçtiler.¹¹³ Bu olay bir değişim olarak kabul edilmiştir. Çünkü isyancıların sekbanbaşı ve İstanbul kaymakamlığına yaptıkları tayinler, bu yerlerin boşluğundan kaynaklanmıştı. Şimdi ise Edirne'de bulunan hükûmet üyeleri ve makamlarına, alternatif makamlar oluşturulmuştur.¹¹⁴

İsyancılar tarafından öldürülen Murtaza Ağa'nın yerine sekbanbaşılığa getirilen *Çalık Ahmed Ağa*, yeniçeri ağalığına seçti.¹¹⁵ Asiler arasında söz sahibi olan Ma'anoğlu Hüseyin'in

⁹⁹ *Beyler Hocası Ahmed Efendi*, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadaretinde onun çocuklarına hocalık yaparak şöhret bulmuştu. Bkz. Celaleddin, *Ravzatü'l-Kâmilîn (şerh-i şefikname)*, s. 116-7.

¹⁰⁰ Hasip Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s.74-76; Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 610.

¹⁰¹ Özcan, "Edirne Vakası", s. 445.

¹⁰² Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 31.

¹⁰³ Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s.48; Abou-el-Haj, *1703 Rebellion*, s. 32.

¹⁰⁴ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 33.

¹⁰⁵ Abou-El-Haj Rifat, *1703 Rebellion*, s. 25.

¹⁰⁶ Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 42.

¹⁰⁷ Türk Hasan Efendi saraydan yetişerek daha sonra ilmiye sınıfına geçmiş ve Safranbolulu Müslüman bir aileden gelmekteydi ve babası İbrahim Efendi, Sultan IV. Mehmed'in ilk imamıydı. Bkz. *1703 Rebellion*, s. 34.

¹⁰⁸ Sufi Halvetiye tarikatının üyelerinden biri olan İszade Ömer Efendi, Feyzullah Efendi'ye karşı Halvetiye mensuplarını harekete geçirmek için uğraştı. Bkz. *1703 Rebellion*, s. 35.

¹⁰⁹ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, II, İstanbul 1153, Varak 8.

¹¹⁰ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 75-7.

¹¹¹ Numan Paşa, Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın oğluydu. Numan Paşa'ya Sultan II. Mustafa tarafından damat adayı gösterilmeden önce, vezirlik payesi verilmişti. Bkz. BOA, *Tahvil Kalemi Defteri*, II, s. 8.

¹¹² *Silahdar*, *Nusretnâme*, s.576-77; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s. 28-9.

¹¹³ Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 44-5.

¹¹⁴ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 37-8.

¹¹⁵ Çalık Ahmed Ağa Yeniçeri Ağası olunca, İstanbul'daki bütün halkın güvenliğini sağlayıp isyancıların yağmalarını önleyerek İsyancılar arasında disiplini sağladığı için, bütün İstanbul halkının ve isyancıların güvenini kazanmıştır. Bkz. Kantemir, II, s. 1018.

Hazinedarı Salih, isyancı elebaşlarının masraflarını karşıladığı için sipahiler ağalığını ele geçirdi. Aşağı bölük ağalarından *Gâvur Hasan Ağa* da silahtarlar ağalığına getirildi.¹¹⁶ Ma'an oğlu Salih ve *Gâvur Hasan Ağa*, *Çalık Ahmed*'in yakın dostu oldukları için bu makamlara onun sayesinde ulaşmışlardı.¹¹⁷

Mektupla gelen ayaklanma haberi üzerine, Edirne'de bulunan hükümet üyeleri şeyhülislamın konağında toplandılar.¹¹⁸ Toplantı sonunda Kulkethüdası Abdullah Ağa, isyancı cebecilere maaşlarını vermek üzere İstanbul'a doğru yola çıktıktan sonra,¹¹⁹ veziriazamın konağında bir toplantı yapıldı. Şeyhülislam, oğlu Nakibüleşraf Fethullah Efendi, İkinci Vezir Damad Moralı Hasan Paşa, Rumeli Kazaskeri Dede Ahmed Efendi, Anadolu Kazaskeri Seyyid Mustafa Efendi, Yeniçeri Ağası Trabluslu Arnavut Osman Ağa, zağracıbaşı, sansoncubaşı, Defterdar Bakkaloğlu Mehmed Efendi, Edirne Kadısı Yekçeşm Hamdi Hüseyin Efendi, sipah ve silahdar ağaları katıldılar.¹²⁰ Toplantıda katledilen Sekbanbaşı Murtaza Ağa'nın kanının talep edilmesine dair bir karar alındı.¹²¹

Rami Mehmed Paşa, şeyhülislandan aldığı emirle Edirne Bostancıbaşı Karayılıanoğlu Ali Ağa ve 400 bostancı askeriyle, asi temsilcilerinin padişahın huzuruna gelmelerini önlemek için Hafsa'ya gönderdi.¹²² Daha sonra onların getirdiği dilekçeyi de yırtarak Eğridere Palangası'na sürgün ettirdi (25 Temmuz 1703).¹²³

Şeyhülislam Feyzullah Efendi, İstanbul'da çıkan isyanı padişahın gizlediğini sanırken, Damad Vezir Moralı Hasan Paşa, adamlarından Kulkâhyası Abdullah'ı durumu öğrenmek için İstanbul'a gönderdi. Kulkâhyası Silivri'ye vardığında, İstanbul'daki durumu iyice kavrayıp dönüşte de durumu olduğu gibi ona anlattı.¹²⁴ İstanbul'daki durumdan oldukça endişelenen padişahın kız kardeşi Hatice Sultan, olanları annesi Valide Emettullah Gülnuş Sultan'a¹²⁵ anlattı. Valide sultan olanlara karşı ilgisiz kalınca, olan biteni padişaha anlattı. II. Mustafa kız kardeşini dinledikten sonra, valide sultana doğru olup olmadığını sordu. Valide sultan, şeyhülislamı korumak için söylenenleri inkâr etmesi üzerine padişah, Damadı Moralı Hasan Paşa'yı çağırdı. O da söylenenleri teyit etti.¹²⁶

İstanbul'dan gelen isyancı temsilcilerinin sürgün edilmelerinin, şeyhülislamın isteği üzerine yapıldığını söyleyen Rami Mehmed Paşa, isyanın sorumlusu olarak da şeyhülislamı gösterdi.¹²⁷ II. Mustafa bunları duyunca, şeyhülislama idarede verdiği yetkilerin kötüye kullanıldığını ve isyana neden olduğunu anladı.¹²⁸ Veziriazam, bundan sonra Feyzullah Efendi ve ailesinin Erzurum'a sürgün edildiklerini kendilerine bildirdi. Şeyhülislam ve ailesi arabalara bindirilerek 27 Temmuz 1703'te Varna'dan Karadeniz şaykaları ile Trabzon'a ve oradan

¹¹⁶ Hasip Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 47.

¹¹⁷ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 38.

¹¹⁸ Hasip Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 48.

¹¹⁹ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 62.

¹²⁰ Hasip Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 49.

¹²¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I., s. 29.

¹²² Vahid Çabuk, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, Nadir Kitap, VI, İstanbul 1999, s. 208.

¹²³ Evan Brown Ames, *The Isolationist Stance of the Ottoman Empire 1700-1711*, Princeton University, Michigan 1974, s. 108.

¹²⁴ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 40.

¹²⁵ Muhtemelen 1642'de Girit'te doğmuş olan ve güzel bir kız olan Emetullah Gülnuş'u, Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa, Resmo'nun fethinden sonra esir olarak Osmanlı Sarayı'na hediye etti. Sarayda yetişen Gülnuş Emetullah, Sultan IV. Mehmed'i kendine bağlayarak ona baş kadın ve II. Mustafa ve III. Ahmed'in anneleri oldu. Bkz. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 66.

¹²⁶ Andreasyan "Balatlı Georğa göre Edirne Vakası", s. 53-4.

¹²⁷ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 598-9.

¹²⁸ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 12.

Erzurum'a gitmek için Varna'ya doğru yola çıkarıldılar.¹²⁹ Fakat şeyhülislam ve ailesi 1703 Ağustosunda Eğriboz'da ikametlerine karar verildi.¹³⁰

29 Temmuz 1703'te isyancı önde gelenleri, temsilcilerinin sürgün edildiklerini duyunca, II. Mustafa'ya gönderilmek üzere yeni yazı taslağı hazırladılar. 30 Temmuz 1703'te hükümetin bir hatt-ı hümayunla isyancılara gönderdiği Küçük Mirahur Selim Ağa Et Meydanı'na getirildi ve ona Edirne'ye gönderdikleri temsilcilerini sordular.¹³¹ Edirne'ye gönderilen isyancı temsilcilerinin sürgün edildiğini duyan halk, şeyhülislamın katlini ve padişahın azlını istediler.¹³²

İsyancılar, Rami Mehmed Paşa'nın, kendi aleyhlerine hareket ettiğini öğrenince Köprülüzade Abdullah Paşa'nın yerine İstanbul kaymakamlığına getirdikleri Söhraplı Ahmed Paşa'yı veziriazamlığa seçtiler.¹³³ Boşalan İstanbul kaymakamlığına da II. Mustafa'ya karşı alternatif hükümet arayışında bulunan Şehrizorlu Hasan Paşa'yı getirdiler.¹³⁴ İsyancılar, Muhsinzade Abdullah'ı da defterdarlığa getirerek ayaklanmanın gerektirdiği masrafları karşılamak için Şeyhülislam Feyzullah Efendi ve yakınlarının İstanbul'daki evlerinde ve bazı camilerde saklanan servetlerini topladılar.¹³⁵

İsyancıların gönderdiği Mirahur Selim Ağa, 1 Ağustos 1703'te Edirne'ye vardı ve isyancıların dilek ve şikâyetlerinin yazılı olduğu dilekçeyi, Alay Köşkü'nde bulunan Veziriazam Rami Mehmed Paşa aracılığı ile II. Mustafa'ya sundu.¹³⁶

İsyancı liderlerinden Çalık Ahmed ve Söhraplı Ahmed'in aldığı karar gereğince,¹³⁷ her ocağın bayrağı altında 500 asker olmak üzere 20 bayrak yeniçeri, 10 bayrak cebeci ve 5 bayrak bostancının toplanması kararlaştırıldı. Teşkil edilen askerlere esnaf takımından her loncanın, kethüdalarının yönetiminde 10 adamla katılmaları uygun görüldü.¹³⁸ İsyancılarla birlikte Edirne'ye doğru yürümek isteyenlerin sayısı, daha ilk günden 60.000 bulmuştu. İstanbul'da bu hazırlıklar yapılırken, şeyhülislamın Eğridere Palangası'na sürgüne gönderdiği isyancı temsilcileri, II. Mustafa ile görüşükten sonra, sultanın tembih ettiği gibi Edirne'den ayrıldılar. İsyancı temsilcileri, 5 Ağustos 1703'te İstanbul'a vardılar. Et Meydanı'ndaki Orta Cami'ye gelerek¹³⁹ II. Mustafa'nın Feyzullah Efendi ve evlatlarını sürgün ettirdiğini, hastan olan Seyyid Ali Efendi'nin yerine getirilen şeyhülislamlığa getirilen İmam Mehmed Efendi ile Rumeli kazaskerliğine seçilen Tefikizade Mehmed Efendi ve Anadolu Kazaskerliğine seçilen Abdürrahimzade Efendi ve nakibüleşraflığa seçilen Seyfidzade Seyyid İbrahim Efendi'nin yeni görevlerini kabul ettiğini bildirdi.¹⁴⁰

Bu sırada isyancılar, daha önce bir kısım birliklerini çadırları ve çengileriyle Yenibahçe Çayırı'na gönderirlerken Edirne üzerine yürümek için yeni kuvvetler de toplamaya başladılar. İstanbul ve Edirne çevresinden gelen ağa bayrakları ile katılan askerlerin sayısı 26.000'e ulaşmış, İstanbul halkının da katılımıyla 60.000'i bulmuştu.¹⁴¹

Edirne'de bulunan II. Mustafa, isyancıların Edirne üzerine yürümek için kuvvetler topladığını duyunca, Anadolu'dan İstanbul'a geçişleri önlemek için Hüdavendigâr ve Sultanönü

¹²⁹ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 600.

¹³⁰ BOA, MD, 114, Evasıt-ı Rebiyülevvel 1115 (25 Temmuz –3 Ağustos 1703), s. 251.

¹³¹ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 604-5.

¹³² Raşid, *Tarih*, II, Varak 12.

¹³³ Birçok Osmanlı kaynaklarında Ahmed Paşa'ya hitaben Söhraplı veya Nişancı olarak denilmekte ise de, yabancı kaynaklarda Gürcü Ahmed Paşa olarak kaydedilmiştir. Bkz. Zienkeisen, *a.g.e.*, s. 249.

¹³⁴ Celaleddin, *Ravzatü'l-Kâmilîn (şerh-i şefikname)*, s. 205-11.

¹³⁵ Hasip Efendi, *a.g.e.*, s. 96-7.

¹³⁶ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 608.

¹³⁷ Celaleddin, *Ravzatü'l-Kâmilîn (şerh-i şefikname)*, s. 110-1.

¹³⁸ Raşid, *Tarih*, II, Varak 13.

¹³⁹ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 601-2.

¹⁴⁰ *Name-i Hümayun Defterleri* 6, I, Evasıt-ı Rebiyülevvel 1115(25 Temmuz- 3 Ağustos 1703), s. 18.

¹⁴¹ Özcan, "Edirne Vakası", s. 445.

sancakları Mutasarrıfı Hasan Paşa'ya gönderdi.¹⁴² Bundan başka, Marmara Denizi'nin Rumeli sahillerinden İstanbul'a geçişleri önlemek için Çorlu,¹⁴³ Çatalca, Yapağcı ve Haramidere bostancı ustalarına ferman gönderildi.¹⁴⁴ Eski Belgrad Muhafızı Vezir Hasan Paşa'nın kuvvetleriyle Edirne'ye gelmesi Belgrad Muhafızı Ali Paşa'ya bir ferman gönderildi.¹⁴⁵ Ayrıca Karaman Beylerbeyi Ahmed Paşa¹⁴⁶ ile Kayseri Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Paşa'nın kapı halkı Gelibolu İskeleye gelip buradan Edirne'ye geçmesi buyrulmuştur.¹⁴⁷ II. Mustafa, askerlerine para ödemek için hazinede para bulunmadığından Yenişehir Kazası Muhassılı Hüseyin'den 330 kese akçe talep etti.¹⁴⁸

II. Mustafa, kendi birliklerinin sadakatinden emin olmak için Veziriazam Rami Mehmed Paşa'ya yemin etmelerini istedi. Veziriazamın konağına çağırıldığı ulema mensuplarından isyancı tayfasına karşı fetva istedi.¹⁴⁹ Bu sırada asiler Edirne üzerine yürümek için, Et Meydanı'ndaki çadırlarını Yenibahçe Çayırı'nda bulunan Davut Paşa Ordugâhı'na taşımışlardı. Asilerin elebaşları, hazırlıklarını tamamlamak için 10 Ağustos 1703 Perşembe günü Çırpıcı Çayırı'na göç ettiler. İsyancılar, İstanbul'dan hareketle Edirne'ye doğru yürürlerken yol boyunca kendi askerlerinin yiyecek sıkıntısını gidermek için İstanbul'dan mavnalar ile Silivri İskeleye'ne, oradan da arabalarla yiyeceklerin gönderilmesini planlamışlardı. İsyancılar, 13 Ağustos 1703 Pazar günü ordugâhları olan Davut Paşa'dan Edirne'ye doğru hareket ettiler.¹⁵⁰

3.2. İsyancıların Tahta Yeni Aday Belirleme Tartışmaları

İsyancılar Davut Paşa'dan Silivri'ye vardıkları zaman, II. Mustafa'nın yerine yeni padişah seçilmesini gündeme getirdiler. Ancak kimin padişah olacağı konusunda kesin bir kararları olmamasına rağmen IV. Mehmed'in oğullarını tahta geçirmemekte hemfikirler.¹⁵¹ Zira tahtta bulunan II. Mustafa, IV. Mehmed'in oğlu idi. II. Mustafa tahttan indirilince padişah adayları arasında biraderi *Şehzade (III.) Ahmed* de bulunuyordu.¹⁵² Şehzade (III.) Ahmed'in tahta geçmesi, isyancılar için kötü bir yönetim değişimi olacaktı. Eğer o tahta geçecek olursa, asilerle tek tek hesaplaşacaktı.¹⁵³

İsyancı liderleri, IV. Mehmed'in oğlu Şehzade (III.) Ahmed'i aday olarak kabul etmemelerinin yanında, Kırım Hanlarını¹⁵⁴ veya Sokullu Mehmed Paşa'nın, II. Selim'in kızı Esmihan Sultan'dan olan oğlu İbrahim Han'ın¹⁵⁵ torunlarını düşünüyorlardı.¹⁵⁶ Böylece isyancılar, Osmanlı Hanedanı'na alternatif bir hanedan oluşumunu da düşünerek¹⁵⁷ hâkimiyetin Osmanlı Hanedanı'nın şahsi malı olduğu anlayışını tartışmalı hâle getirdiler.¹⁵⁸ Esasen Osmanlı Hanedanı'na alternatif bir hanedan arayışı bu olaydan önce de gündeme gelmişti. IV. Murad

¹⁴² BOA, MD, 114, Evail-i Rebiyülevvel 115 (15-24 Temmuz 1703), s. 231.

¹⁴³ BOA, MD, 114, Evasıt-ı Rebiyülevvel 1115 (25 Temmuz-3 Ağustos 1703), s. 240.

¹⁴⁴ BOA, MD, 114, Evasıt-ı Rebiyülevvel 1115 (25 Temmuz- 3 Ağustos 1703), s. 240.

¹⁴⁵ BOA, MD, 114, Evail-i Rebiyülevvel 1115 (15-24 Temmuz 1703), s. 233.

¹⁴⁶ BOA, MD, 114, Evahir-i Rebiyülevvel 1115 (4-13 Ağustos 1703), s. 249.

¹⁴⁷ BOA, MD, 114, Evahir-i Rebiyülevvel 1115 (4-13 Ağustos 1703), s. 250.

¹⁴⁸ BOA, MD, 114, Evahir-i Rebiyülevvel 1115 (4-13 Ağustos 1703), s. 246.

¹⁴⁹ Silâhdar, *Nusretmâme*, s.612-13; Hasip Efendi, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁵⁰ Silâhdar, *Nusretmâme*, s. 615-6.

¹⁵¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV-1, s. 33.

¹⁵² Brown Ames, *The Isolationist Stance of the Ottoman Empire 1700-1711*, s. 109.

¹⁵³ Brown Ames, *The Isolationist Stance of the Ottoman Empire 1700-1711*, s. 109.

¹⁵⁴ Feridun Emecen, "İbrahim Han", *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s. 316.

¹⁵⁵ Sokullu Mehmed Paşa ve II. Selim'in kızı Esmihan (İsmihan) Sultan'dan olan İbrahim Han 1622'de ölümüne kadar önemli devlet mevkilerine gelemediği gibi, kendisinden sonra çocukları da çok önemli yerlere erişememişler ve çocuklarına İbrahim Hanzadeler denilmiştir. 1703 yılında çıkan isyan, İbrahim Hanzadeler için önemli bir fırsat olmuştur. Bkz. Emecen, "İbrahimhazade", s. 316-7.

¹⁵⁶ Feridun Emecen, "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar İbrahim Hanzadeler Örneği", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, III, Ankara 2002, s. 1884.

¹⁵⁷ Feridun Emecen, "Osmanlı Hanedanı'na Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 6, İstanbul 2001, s. 73.

¹⁵⁸ Hâkimiyetin Osmanlı Hanedanına ait olduğu anlayışı için Bkz. Yaşar Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler.*, s. 89.

ölüm döşegindeyken hanedanın hayattaki tek üyesi İbrahim'i öldürterek arkadaşı Mustafa Paşa'yı veya Kırım Hanı'nı tahta geçirmek istediği 1643 yılına ait bir batılı elçilik raporunda kayıtlıdır. Ayrıca Fazıl Mustafa Paşa'nın, veziriazamlığı sırasında, “*Kanuni'den sonra gelen hükümdarların zayıf iradeli olduğunu, devlet işlerini yeterince idare edemeyip halka zulmettikleri, devlete eski gücünün kazandırmanın ancak bu sülaleyi açıkça ortadan kaldırmakla mümkün olduğu*” düşüncesine sahip olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁹

Asi liderleri, kendi aralarında II. Ahmed'in henüz çocuk yaştaki oğlu Şehzade İbrahim'i, tahta geçirmek için anlaşmışlardı. Şehzade İbrahim'in geçmesi hâlinde, isyancı elebaşları hükümeti doğrudan yönetmeyi düşünüyorlardı.¹⁶⁰ Onlar Şehzade İbrahim'i yeni padişah adayı olarak seçmeyi düşünürken, IV. Mehmed'in imamlığından yetişmiş ve isyancılar tarafından şeyhülislam olarak seçilen İmam Mehmed Efendi, bu duruma müdahale ederek hükümdarlık sırasının, *akil ve reşit* olan II. Mustafa'nın biraderi Şehzade Ahmed'in (III.) olduğunu, Şehzade İbrahim'in ise henüz on bir yaşında olduğunu ileri sürdü. Diğer ulema mensuplarının da bu görüşü desteklemesi, isyancıları, Şehzade Ahmed'i (III.) seçme konusunda ikna etti. Buna rağmen, isyancı elebaşları, bu hususta son sözü söyleyecek olan asi elebaşısı Çalık Ahmed Ağa'nın yanına gittiler. Çalık Ahmed Ağa, Şehzade Ahmed'in üzerinde ısrar eden ulema mensuplarının fikrini kabul etmek zorunda kaldı. Böylece, IV. Mehmed'in oğlu ve şimdiki Sultan II. Mustafa'nın biraderi Şehzade (III.) Ahmed yeni padişah adayı kabul edildi.¹⁶¹

II. Mustafa, hükümet kuvvetlerinin başına Veziriazam Rami Mehmed Paşa getirdi. Veziriazam, padişahın huzuruna çıkıp *Sancağ-ı Şerif* ve Kâbe'nin anahtarlarını teslim aldıktan sonra hükümet kuvvetlerinin konakladığı Burnupamuklu'daki otağına gitti.¹⁶² Sekiz bin kişilik öncü hükümet birlikleriyle yürüyüşe geçen Çakırcı Hasan Paşa isyancılara öğütler verecekti. Onlar bu öğütleri tutup kuvvetlerini dağıtırlarsa, bağışlanacaktı. Aksi surumda isyancılar zorla dağıtılacaktı.¹⁶³ İstanbul'dan hareket eden isyancı kuvvetlerinin sayısı, 60.000-70.000.¹⁶⁴ Edirne'de bulunan hükümet birliklerinin sayısı ise 80.000 kişi civarındaydı.¹⁶⁵

Yaklaşmakta olan öncü hükümet birliklerinin geri çekilmesini talep eden Söhraplı Ahmed Paşa, aksi hâlde savaşacaklarını bildirmesi üzerine Çakırcı Hasan Paşa Karıştırın'a çekildi. Daha sonra hızla Edirne'ye doğru yönelerek 20 Ağustos 1703 Pazar günü Hafsa'ya geldi¹⁶⁶ ve Veziriazam Rami Mehmed Paşa ile birleşti. Rami Paşa, bundan sonra orduda bulunan vezirler ve ileri gelen devlet adamlarını otağına topladı.¹⁶⁷

Çakırcı Hasan Paşa'nın çekilmesinden sonra önleri açılan isyancılar, 22 Ağustos 1703'te Çorlu'dan Karıştırın'a geldiler¹⁶⁸ ve buradan hareketle 23 Ağustos'ta Babaeski'ye vardılar. Böylece, isyancı kuvvetleriyle Edirne hükümet birlikleri arasında bir konaklık yoldan başka bir engel kalmadı.¹⁶⁹ Rami Mehmed Paşa, yeni Şeyhülislam Yekçeşm Hüseyin Efendi ile yeniçerilerin metris yapacakları ileri hatlara gelerek yeniçerilere hazırlanma emrini verdiler. İsyancıların yeniçerilere gönderdiği mektup, metris kazarken ulaştı. Yeniçeriler, yanlarında subayları bulunduğu için asilerden aldıkları emir gereğince, o gün akşama kadar II. Mustafa'ya bağlı görünerek metrislerini hazırladılar.¹⁷⁰ Akşam olunca bayraklarını kaldırıp yanlarına topları

¹⁵⁹ Emecen, “Hanedana Alternatif Arayışlar”, s. 70-1.

¹⁶⁰ Brown Ames, *The Isolationist Stance of the Ottoman Empire 1700-1711*, s. 109.

¹⁶¹ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 619-20.

¹⁶² Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 617.

¹⁶³ *Name-i Hümayun Defterleri 6/I*, s. 21-2.

¹⁶⁴ Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 76.

¹⁶⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 1972, s. 488.; Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 76.

¹⁶⁶ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, II, İstanbul 1994, s. 300.

¹⁶⁷ Hasip Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 104.

¹⁶⁸ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 623.

¹⁶⁹ Andreasyan, “*Balath Georga göre Edirne Vakası*”, s. 60.

¹⁷⁰ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 626.

da alarak isyancılarla birleşmek üzere yola çıktılar.¹⁷¹ Bu olay sonucunda askerî birlikleri dağıldığından, sultanın yanında vezir ve yüksek dereceli komutanlardan başka kimse kalmadı. II. Mustafa, kendi askerlerinin ihanetine uğraması üzerine, yanında bulunan Hırka-i Şerif'i arabasına yükletip yedi saatlik bir yürüyüşten sonra Edirne'ye vardı ve Hırka-i Şerif'i yeni padişah adayı kardeşi Şehzade Ahmed'e (III.) göndererek Edirne'deki sarayda özel bir bölüme çekildi.¹⁷²

II. Mustafa'nın bu şekilde tahttan vazgeçmesinden sonra, olayların aksine döndüğünü gören Veziriazam Rami Mehmed Paşa gizlendi.¹⁷³ Başlangıçta endişeli olan Edirne halkı, hükümet kuvvetlerinin, isyancılara katılması ve çatışma ihtimalinin ortadan kalkmasıyla isyancılarla hareket etmeye başladılar.¹⁷⁴ Durumun düzelmesi ve halkın yanlarında yer almasından sonra isyancılar, başlarında Söhraplı Ahmed Paşa olduğu hâlde 22 Ağustos 1703 Salı günü Hafsa'ya geldiler.¹⁷⁵ Söhraplı Ahmed, burada Moralı Hasan Paşa ile temasa geçerek Şehzade Ahmed'in (III.) saraydaki özel dairesinden çıkarılmasını ve padişah ilan edilmesini istedi. İsyancı önde gelenleri, şeyhülislam adayı olarak seçtikleri İmam Mehmed Efendi'ye, III. Ahmed'in tahta geçmesi için bir arıza yazdırdılar. Valide Gülnuş Emetullah, İmam Mehmed Efendi'nin yazdığı bu arızaya "Sultan III. Ahmed'in padişahlığını Allah hayreyleye" dedi.¹⁷⁶

Asilerin, II. Mustafa'nın yerine biraderi III. Ahmed'i geçirmek için Valide Sultan'a başvurmaları, o dönemde valide sultanın devlet içerisindeki ağırlığını göstermektedir.¹⁷⁷ Valide Gülnuş Emetullah Sultan, III. Ahmed döneminde de devlet içerisindeki ağırlığını koruyarak daha da etkin bir konuma gelmiştir.¹⁷⁸

İsyancıların, İmam Mehmed Efendi'ye, III. Ahmed'in yeni padişah olarak tahta geçmesi için yazdırdıkları arızanın valide sultan tarafından kabul edilmesi üzerine, veziriazam adayı Söhraplı Ahmed Paşa, 24 Ağustos 1703'te Şehzade Ahmed'in (III.) haremde çıkmasını istedi. Şehzade Ahmed haremde çıkartılarak Hırka-i Şerif Odası'na getirildi ve Perşembe günü kuşluk vakti tahta oturdu.¹⁷⁹ Ona önce silahdar ağa sonra da has odalılar biat ettiler. III. Ahmed'e Damat Moralı Hasan Paşa da biat ve tebriklerini sundu. III. Ahmed, kardeşi II. Mustafa'nın beş çocuğuyla, veliaht iken oturduğu daireye yerleştirilmesi için bir ferman gönderdi. İstanbul'dan gelip Edirne'deki hükümeti deviren isyancı askerlerin, Edirne'ye bir buçuk saat uzaklıktaki Karabayır altında, Tunca Nehri kıyısında Mesih Paşa Bahçesi'ne indikleri duyuldu.¹⁸⁰ III. Ahmed, asilerin şehir dışında kalmasını istedi.¹⁸¹ Onun bu isteğine karşılık, asilerin başında bulunan Söhraplı Ahmed Paşa, şehre girip padişaha biat edeceklerini bildirdi. Bunun üzerine, III. Ahmed, Söhraplı Ahmed Paşa'ya sadrazamlık makamını, isyancılar arasında bulunan Şehrizorlu Hasan Paşa'ya İstanbul Kaymakamlığı'nı,¹⁸² İmam Mehmed Efendi'ye

¹⁷¹ Andreasyan, "Balatlı Georğa göre Edirne Vakası", s. 60.

¹⁷² Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 629-30.

¹⁷³ *Kantemir*'de geçen bir ifadeye göre, umutsuz bir durum karşısında kalan Rami Mehmed Paşa, kıyafet değiştirerek uşağıyla beraber Varna'ya kaçır. Bir söylentiye göre de Arayıcızade adında birisinin karıları arasına saklanarak İstanbul'a gidip Eyüp Senti'ndeki evinde gizlenmiştir. Bkz. *Kantemir*, II, s. 845.

¹⁷⁴ *Anonim Osmanlı*, s. 248.

¹⁷⁵ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 629.

¹⁷⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihinde Gizli Kalmış Vesikalar", *Bellekten*, 161-164, Ankara 1974, s. 531.

¹⁷⁷ Valide Sultanın devlet içerisindeki etkinliği, sadece o döneme mahsus bir olay değildi. III. Murad'ın Validesi Nurbanu Sultan, III. Mehmed'in validesi Safiye Sultan ile IV. Murad ve IV. Mehmed dönemlerinde Kösem Sultanın ağırlığı hissedilmiştir. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 156; Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 628-9.

¹⁷⁸ Hans Georg Majer, "The Harem of The Mustafa II (1695-1703)", *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)*, XII, İstanbul 1992, s. 442.

¹⁷⁹ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 629-30; BOA, *MAD*, 206, Rebiyülahir 1115 (14 Ağustos-11 Eylül 1703), s. 1; *MAD*, 1/B 206.

¹⁸⁰ Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 630.

¹⁸¹ *Anonim Osmanlı*, s. 248

¹⁸² Şehrizorlu Hasan Paşa'nın yeni hükümet tarafından kaymakamlığı tescil edildikten sonra, daha evvelden müsadere edilen malları tekrar kendisine teslim edildi. Bkz. BOA, *MAD*, 5362, V.141; Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 630.

şeyhülislamlık makamını ve ayaklanmayı tanzim eden Çalık Ahmed Ağa'ya vezirlik rütbesi ile beraber yeniçeri ağalığına getirildi. Ayrıca, eski görevlerine devam etmelerini bildiren hatt-ı şeriflerle beraber, hilat ve kürkler iç hazinedar Nur Mehmed Ağa ile gönderildi. Bunlardan başka, Anadolu kazaskerliğini ele geçiren Abdürrahimzade Yahya Efendi, nakibüleşraflık makamını ele geçiren Seyfizade Seyyid İbrahim Efendi ve hükûmetin yüksek makamlarını ele geçiren diğer isyancılara hilatlar gönderilerek, şimdilik bu görevlerde kalmaları uygun görülmüştür.¹⁸³

Sonuç

17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyıl başlarında Osmanlı kurumsal yapısı içerisinde mevcut olan güç dengelerine Köprülü Mehmed Paşa ve onun soyundan gelen veziriazamlarla kapı halkı içerisinde yer alan devlet adamları hâkim hâle gelmesi, iktidar mücadelesinde dönüm noktası olmuştur. II. Mustafa, devlet yönetiminde söz sahibi olan Köprülüler'le girdiği mücadeleyi kazanmak için ilmiye mensuplarının başında bulunan Hocası Şeyhülislam Fezullah Efendi'yi yönetimde söz sahibi hâline getirmesi yeni bir mücadeleye ve 1703 Edirne Vakası'nın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Şeyhülislam Fezullah Efendi'nin devlet idaresindeki kötü ve tahakkümcü yaklaşımı bu mücadeleye İstanbul halkı ile sivil ve askerî devlet erkânını dâhil etmiştir. Meydana gelen mücadelede II. Mustafa, babası IV. Mehmed gibi tahttan indirilirken hoca Fezullah Efendi hayatını kaybetmiş, Köprülüler'in uzun uğraşları neticesinde III. Ahmed tahta geçmiştir. Bu mücadelede Şeyhülislam Fezullah Efendi'nin idare anlayışı yüzünden ilmiye mesleği ve şeyhülislamlık makamı da zarar görürken, Edirne ve İstanbul arasındaki payitahtlık mücadelesinde yeni padişahın İstanbul'a dönüşüyle İstanbul yine ön plana çıkmıştır.

Kaynakça

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

Mühimme Defteri (MD): 106, 113, 114

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): 206, 1-Bb 206, 3798, 5362, 4709, 10149

Name-i Hümayun Defterleri (N H D): 6/1

Tahvil Kalemi Defteri: (TH D): II

Başmuahsebe Muhallefat Kalemi (D.BŞM-MHF): 4/84, 10/6

D. TŞF /6 (Bab-1 Defteri Teşrifat Kalemi): 26025

2. Elyazma Eserler

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1106/1688-1704), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Yayına Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.

Müminzade Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera* (Tahlil ve metin), yayına haz. Mesut Aydın, Ankara 2003.

Mahmud Celaleddin, *Ravzatü'l-Kâmilin (Şerh-i Şefikname)*, İstanbul 1290.

Osmanlı Sadrazamlarına Dair Cetveller (Alaaddin Paşa'dan Baltacı Mehmed Paşa'ya), Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, 3622.

Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Devhatü'l Meşayih*, 1202/ 1787.

Raşid Mehmet Efendi, *Tarih-i Raşid*, II, İstanbul 1153.

¹⁸³ İsyancılarla beraber yeni sultan III. Ahmed'in saltanatında yer alan diğer görevliler de teşrifattaki yerlerini aldılar. Bkz. BOA., D. TŞF /6 (Bab-1 Defteri Teşrifat Kalemi), 26025, 1 Rebiyülevvel 1115 (15 Temmuz 1703); Silahdar, *Nusretnâme*, s. 630.

Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme Tahlil ve Metin (1106-1133/1695-1721)*, Doktora Tezi, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enst., Haz. Mehmet Topal, İstanbul 2000.

3. Basılı Eserler

Abou-El-Haj, Rıfat Ali, "The Narcissism of Mustafa II. (1695-1703), A Psychohistorical Study", *Studia Islamica*, S. 39-40, Paris 1974, s. 115-31.

Abou-El-Haj, Rıfat Ali, "The Nature of Ottoman State in The Latter Part of The XVIIth Century", *Berkefte Zur Wiener Zeifschrift für Die Kunde des Morgenlandes*, S. 13, Wien 1985, 175.

Abou-El-Haj, Rıfat Ali, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703", *Journal of the Amerikan Society*, Vol. 94, Amerika 1974, s. 438-47.

Abou-El-Haj, Rıfat Ali, *1703 The Rebellion And Structure of The Ottoman Politics*, Nederlands Historisch-Archaeologisch İnstituut te İstanbul 1984.

Abou-El-Haj, Rıfat Ali, *Modern Devletin Doğası (16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu)*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.

Abou-El-Haj, Rıfat Ali, *The Reisülküttab And Ottoman Diplomacy At Karlowitz*, Princeton University, Princeton 1963.

Alderson, A. D., *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, Nadir Kitap, İstanbul 1998.

Ames, Evan Brown, *The Isolationist Stance of the Ottaman Empire 1700-1711*, Princeton University, Michigan 1974.

Andreasyan, Hrand D. "Balatlı Georga göre Edirne Vakası", *Tarih Dergisi*, XI, İstanbul 1969, s. 47-62.

Andrew Wheatcroft, *The Ottomans (Dissolving Images)*, Univ. of Strling Scotland, England 1993.

Çabuk, Vahid, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, Nadir Kitap, VI, İstanbul 1999.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 1972.

Dujkema, F. T. H., *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions In Edirne*, Belgium 1977.

Emecen, Feridun, "Osmanlı Hanedanı'na Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülahazalar", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 6, İstanbul 2001, s. 63-76.

Emecen, Feridun, "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar İbrahim Hanzadeler Örneği", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, C. III, Ankara 2002, s. 1884.

Emecen, Feridun, "İbrahim Han", *DİA.*, XXI, İstanbul 2000, s. 316-7.

Ertuğ, Zeynep Tarım "Edirne'de Yapılan Son Cülus Töreni", *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s. 161-5.

Göçek, Fatma Müge, *East Encounter: West (France and The Ottoman Empire in the Eighteenth Century)*, Oxford University Press, Washington 1987.

Göyünç, Nejat, "Tanzimata Kadar Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, VI, Ankara 1999, s. 79-84.

H.A.R and Harold, Gibb- Bowen, *İslamic Society and West*, Cambridge University Press, Part I, Britain 1967.

Itzkowitz, Norman, "Eighteenth Century Ottoman Realities", 16-17, *Studia Islamica*, Paris 1962, s. 73-94.

- İlgürel, Mücteba “Köprülü Mehmed Paşa”, *D.İ.A.*, XXVI, Ankara 2002, s. 258-60.
- İnalçık, Halil “Reisülküttab”, *İA*, IX, İstanbul 1964, s. 671-83.
- İpşirli, Mehmet, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti Tarihi I*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1999, s. 139-277.
- Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, II, İstanbul 1999.
- Kazancıgil, Ratip, *Edirne Şehir TarihiKronolojisi1300-1994*, Acar Matbaacılık, İstanbul 1995.
- Kunt, Metin, *The Sultans Servants, The Transformation of The Ottoman Provincial Government (1550-1650)*, Columbia University Press, Newyork 1983, s. 97-9.
- Kütükoğlu, Bekir, “II. Süleyman”, *İA*, XI, İstanbul 1970, s. 158.
- Majer, Hans Georg, “The Harem of The Mustafa II (1695-1703)”, *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)*, XII, İstanbul 1992, s. 432-44.
- Ocak, Ahmed Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.- 17. yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Öz, Mehmet, “İkinci Viyana Seferine kadar 17.Yüzyıl”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, IX, Ankara 2002, s. 719.
- Öz, Mehmet, “On Yedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Günlüğü*, S. 58, Ankara 1999, s. 48-53.
- Özcan, Abdülkadir, “Devşirme”, *DİA*. X, İstanbul 1994, s. 254-7.
- Özcan, Abdülkadir, “Edirne Vakası“, *DİA*. X, İstanbul 1994, s. 445-6.
- Özcan, Abdülkadir, “Etmeydanı”, *DİA*. XI, İstanbul 1995, s. 497-8.
- Özcan, Abdülkadir, “III. Ahmed”, *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 34-8.
- Özvar, Erol, *Osmanlı Maliyesinde Malike Uygulaması*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- Quataert, Donalt, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- Sevinç, Tahir, “Feyzullah Efendi ve Edirne Vakası”, *Erzurumlu Feyzullah Efendi Sempozyumu (31 Ekim-02 Kasım 2014 Erzurum) Tebliğler*, Erzurum 2014, s.151-180.
- Şutoy, V. E., “Osmanlı Devleti'nin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu”, *Belleten*, s. 207-8.
- Uluçay, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, “Osmanlı Tarihinde Gizli Kalmış Vesikalar”, *Belleten*, 161-164, Ankara 1974, s. 531.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1962.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV /II, Ankara 1995
- Ünal, Mehmed Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 1997.